

է, մէյմ'ալ ազնիւ պարոն Օ ոհքապը, որ (Սամանցւոց տէրութեան կողմանէ նոյն մայրաքաղաքին մէջ հիւպատոս է . իսկ առաջին բարի օրինակը տուողն ու բարերարութեան գործադիրն է մեծանուն Պալթաճի՝ յոյն ասպետն ու վաճառականը, որ ինքը նախ 200 լիրէ սթերլին դրեր ու մնացածն ալ ուրիշներէն հաւաքեր է :

Ուկետ տարակոյս չունինք որ Օ միւռնիոյ լուսալոյսը աս բարերարութիւնս ալ ատենին կը հրատարակէ, բայց մենք ալ մեր կողմանէ աւելի կերպով մը հռչակելուզեցինք, որպէս զի բարերարաց ուրախութիւնն աւելնայ, և մեր երախտագիտութիւն՝ մասնաւորապէս մեր ազգայնոց կողմանէ՝ յայտնի ըլլայ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵԽԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հին և նոր անուանոց պատարքարչութեանը
Հրայ աւշիչութիւն :

(Օ ԱՅՐԻՍ անցած տարուան սեպտեմբերի տետրին մէջ (երես 267) նորահնար բառերու վրայ խօսած ատենիս, վեր 'ի վերոյ յիշեցինք տառադարձութեան վրայ ալ թէ ինչպէս մեր նախնիք հին ազգերուն բառերը երբեմն առանց թարգմանելու, իրենց ազգային հնչմունքովը կը գործածեն : Լու գործածութիւնը հասարակ բառերու մէջ քիչ տեղ պէտք կ'ըլլայ, մանաւանդ թէ թարգմանչին ախորժակէն կը կախուի . զոր օրինակ իմաստուն կամ իմաստասէր ըսելու տեղը՝ սովորութէս կամ ֆիլսոփայ ըսելը . իսկ յատուկ անուններու մէջ հարկը կը բերէ : Իրայց որովհետեւ մէկ ազգի մը տառերովը մէկալ ազգին հնչմունքը բացատրելը շատ դիւրին բան չէ, անոր համար կը տես-

նենք որ մեր նախնիք տառադարձութեան անվլքէպ կանոնով մը՝ ամենէն մօտիկ հնչմունք ունեցող տառերը սահմաներ են, ու միշտ մի և նոյն ըստնաց կամ լ ատինացւոց տառին դէմ հայերէն նոյնը կը գործածեն : Լու կանոնին վրայ մէկ քանի բան մը ըսելէն առաջ, իրեք ազգին՝ այսինքն ըստնին, լ ատինին ու հայուն մէկմէկու պատասխանող տառերը հոս դնենք .

Յոյն .	Լատին .	Հայ .
α	a	ա
β	b	բ, վ
γ	g	գ
ð	d	դ
ɛ	e	ե, է
ζ	z	զ
η	e	է, ի
ð	th	թ
՛	i, j	ի, յ
χ	c, k, g	կ
λ	l	լ, ւ
μ	m	մ
ν	n	ն
ξ	x	քս, շ
օ	o	ո
π	p	պ
ρ, ր	r, rh	ռ, հր
σ	s	ս
τ	t	տ
ւ	y	իւ, ի
Փ	ph, f	փ
χ	ch	ք, իւ
Վ	ps	փս
օս	o	ու
օս	v	վ, ւ
օս	u	ու
է, ի, օ, օ	he, hi, ho, hy	{ հե, հի, հօ, հօւ .

Լու կանոնով բացատրեցին մեր նախնիք աստուածանչին ու ուրիշ գրոց մէջ եղած ամէնյատուկ անունները : Լուկէց յայտնի կ'երենայ որ հին ատենին ինչուան հիմա՝ կամ ուրիշ ազգաց տառերուն հնչմունքը, և կամ մերիններունը, կամքիչ մը մերը՝ քիչ մը անոնցը (որ աւելի հաւանական է) կամաց կամաց փոխուելով, ասօրուան օրս շատ անուններուն հնչմունքը ամենեին մէկմէկու չափատասխաներ . զոր օրինակ ըստնինը ու մենք լիւ իւլիա ու լիւրէնէ կ'ըսենք, լ ատինը մէլլիւ ու լիւրէնէ կ'ըսենք : Լու մանապէս

Յոյնը դեռէծն կ'ըսէ , | ատինը ձեռէծն , մենք Պատէռն կ'ըսենք : Յոյնը ժէնթաւրոս կ'ըսէ , | ատինը շննթաւրոս , հայր ինդաւրոս : Յոյնը մաղիս կ'ըսէ , | ատինը մանէս , մենք մագիս կ'ըսէ : Իսոնց պէս հնչմունքի աննմանութիւնները յայտնի կը ցուցընեն , որ տառերուն հնչմունքները քիչքիչ փոխուեր են . ինչպէս մէկ քանի յօյն և լատին տառերու այլեայլ երկիր այլեայլ հնչմունք ունենալն ալ ասքանը կը ցուցընէ . զոր օրինակ նոյն լատին տացուս բառը Խտալիա մանէսս կը կարդան , իսկ Պերմանիա մանէսս՝ որ մեր տառադարձութեր աւելի մօտ է :

Իս բանիս աւելի հաստատութիւն մըն ալ կուտայ մեր նախնեաց գործածութիւնը , որ չէ թէ մինակ յատուկ ու հասարակ անունները հայացընելու համար աս տառադարձութեան կանոնը կը գործածեն , հապա բուն հնչմունքը իմացընել պէտք եղած ատենն ալ . ինչպէս կ'երկնայ հին վըկայաբանութեան մը մէջ , ուր հռոմայեցի դատաւորին խօսքը առանց թարգմանելու՝ լատին բառերուն հնչմունքովը իմացընելու համար , գրած է . հուիդ դիհունոս սոէիդ պուէ . որ լատինը կը հնչէ տուիդ պէտունի սօչիդ լուէ . և ըսել է , ի՞նչ կ'ըսեն ընկերներդ :

Ի՞ւ այժմաս համառօտ պատճառները բաւական կը սեպենք մեր ազգայնոց միտքը ձգելու համար՝ թէ հին լեզուաց հնչմունքները , անոնց հետ նաև մեր լեզուին տառերուն հնչմունքները , քիչ շատ՝ փոխուած են , ու բուն հարազատ հնչմունքը որն եղածը գտնելը դժուար է : Ի՞ւնք անցած դեկտեմբերի Բազմավիպին մէջ ցըցուցինք թէ մեր տառերուն հնչմանը վըայ եղած կարծիքներուն մէջ ամենէն հաւանականը որն է , այսինքն հաստատեցինք թէ մեր լեզուին բուն հարազատ հնչմունքը պէտք է հայաստանի ներքին բնակիչներունը սեպենք ու անոնց հետեւինք . և թէ տառադարձութեան

կանոններուն նայելով՝ մեր տառերուն հնչմունքը փոխել ու | ատինացւոց պէս հնչել ուզելը որչափ անտեղի է . Լոյն պատճառներով , ու հոս ալ դըրուած ապացոյցներով յայտնի կ'երեւնայ որ ոմանց կարծիքը , որ կ'ուզեն հիմակուան դաղղիական , անդղիական , գերմանական , և ուրիշ ողջ լեզուներուն հնչմունքներն ալ մեռած լեզուներուն հնչմունքին տառադարձութեամբը հայացընել , չէ թէ մինակ սխալ կարծիք է , այլ և գործածութիւնը անհնարին :

Ախալ է ըսի . ինչու որ մեր նախնեաց կանոնովը թէ որ ուրիշ ազգաց բառերուն ամենէն մօտիկ հնչմունքներնիս պիտի փնտուենք , հիմակուան ողջ լեզուներուն տառերը թէպէտ և ձեռվնոյն ալ ըլլան | ատինի տառերուն հետ , բայց հնչմունքնին մեր հին տառադարձութենէն շատ հետու է . անանկ որ մեր ուրիշ գրերովը շատ աւելի նման անոնց հնչմունքը կրնանք բացատրել : Օ որ օրինակ թէ որ գաղղիացւոյն Chateaubriand անունը տառադարձութեան կանոնով՝ Քատէստէրէտ գրելու ըլլանքնէ , ամենեւին կը հեռանանք իր ազգին հնչմունքէն , ու անձանօթանուն մը կ'ըլլայ , Պաղղիացի մը լսէ նէ՝ իր երկելի հեղինակին անունը չանչնար : Ու որ Խտալացւոց երկելի պատկերահաններուն անունները Carracci Քարաչի ու Correggio Քրորէմանու ըսելու տեղը՝ Կարահին ու Կորրեգիոն ըսենք նէ , ազգայինները կը ծիծաղին : Իսանկ ալ Ինգղիացւոց , Պերմանացւոց և ուրիշ ազգաց անունները . օրինակի համար Ինգղիացւոց Liverpool | էլլութեալաղաքին անունը թէ որ Պէտերպող գրենք ու հնչենք , չեմ դիտեր թէ ով կը հակընայ . Պերմանացւոց Schlegel | էլլութեղինակը Անգլիանուաննենքնէ , ով կը ճանչնայ . Խուսաց Անգլոպէցին , անունը Տրութեալինքնէ , ով չծիծաղիր :

Երկելեան նոր անուններուն վըայ

խօսիլը աւելորդ պիտի սեպուէր . բայց մեր կարծիքը հաստատելու և ներհական կարծիքին անհաստատութիւնը ցուցընելու համար մէկ երկու օրինակով գոհ ըլլանք : Արչափ ծիծաղելի կ'ըլլար մէկը թէ որ բուն հիմակուան (Ս մանցոց պէս Ծակուրլէնէ ու լ էնէլինուր , կամ շատ շատ՝ Անծոփեցին պէս լ անէլամուր գրելու տեղը , Տիմուրլէնիու կամ լ էնդունուրու , կամ թէ (որ աւելի ծաղրական է) լատին ծուռ հնչմանէն առնելով՝ Տակերանոս գրէր ու հնչէր : Վամանապէս Շնիկիլան ըսելու տեղը՝ Վանդիսէն , Շնիմի խօժան ըսելու տեղը՝ Վանդիսէն , Շիէրհ Ամ ըսելու տեղը Փաթ Շահ , Շարիւլարը ըսելու տեղը Շարիւլար , Ամէլ ըսելու տեղը Ամէլ , Ամէլ ըսելու տեղը Համադիրէն ըսելու տեղը Համադիրէն որ մէկը զուարձախօսութեան համար ըրեր է ատենով : Հարցուցեր են իրեն թէ Գաղղիացւոց թատերական բանաստեղծութիւններուն մէջէն որը աւելի կ'ախորժիս . պատասխան տուեր է մէկէն գրաբառ , թէ Ա չորիչէան պուերէայ լ Ա ողերէ Տարտուրէն . իսէ ՚ի արագորիէան պուերէայ զ Ա լուսնեղիոսի Լիդին և Նաւահինոսի Ա մաղայն . ըսել կ'ուզէ եղեր թէ կատակերգութեանց մէջ Ա ողերի Լիդաւորը , իսկ ողբերգութեանց մէջ Քորնէյլ Ա իտը ու Ուասինի Դաղողիան :

Բայց թէ որ աս անտեղութիւնը անտեղնելով մէկը ուզէ նախնեաց տառադարձութե կանոնը նոր լեզուներու մէջ ալբանեցընել , գործածութիւնը ոչ միայն սիսալ՝ հապա նաև անհնարին է ըսի : Խնչու որ , որովհետեւ հիմակուան ողջ լեզուներուն շատը տեղ կուգայ որ մէկ հնչման մը համար իրեք չորս տառ կը դնեն մէկ անուան մէջ , թէ որ մենք ան տառերուն համապատասխանող գրենիս դնելու ըլլանք , ամենեին չկարդացուիր : Օ որ օրինակ Գաղղիացին իր Ա լիքուրոյ հեղինակին անունը կը գրէ

Rochefoncauld . որ եթէ տառադարձութեան կանոնով գրելու ըլլանք Հոռոգէ դուռէկաւոդ , ամենեին չկարդացուիր : Վայֆէն շնուր ու Schwartz Շ ուարչ գերմանացի հեղինակներուն անունը՝ թէ որ Հոռոգէ դուռէկաւոդ Ա դուռաբրուդրելու ըլլանք նէ , ով կրնայ հնչել : Հուլանտացի մը խնտալէն կը մարէր՝ թէ որ լսէր թէ Հայերը իր բնագնին Leuenhoeck Ա պէնհէտ հեղինակին անունը՝ Վ էտուռունէնհոյէի կը կանչեն : Երեսունըութ տառ ունենալէն ետքը , որ քիչ ազգ ունի , ասանկ ծաղը ըլլալ ուրիշ ազգերուն՝ չիկրնալով իրենց անունները գոնէ մօտիկ հընչմունքով մը բացատրել , որչափ ամօթ բան է : Ուող որ այսպիսի անունները չէ թէ քիչ կը հանդիպին նոր լեզուներու մէջ , հապա ասանկները աւելի են քան զպարզ անունները : Ա րեմն հին տառադարձութեան կանոնը նոր լեզուներուն գործածելը՝ մէկ լաբիւրինթոսի մը մէջ կը ձգէ զմեզ որ Ճամբան չենք գտներ դուրս ելլելու :

Վ անկ էնէ պէտք է որ մինակ յոյն և լատին կամ շատոնց լատինացուցած անունները հին տառադարձութեան կանոնովը հայացընենք . վասն զի մէյմը որ անանկ սկսեր են նախնիք , հիմա հնչմանց փոխուելուն համար՝ կանոնն ալ փոխել պէտք ըլլար նէ , ուրիշ մեծագոյն խառնակութիւն մը դուրս կ'ելլէր՝ մի և նոյն լեզուին անունները հին ու նոր տառադարձութեալք հայացընելով , ու աստուածաշնին և ուրիշ հին գրքերնուս մէջ գտնուած անունները անծանօթ կը մնային նոր տառադարձութեան կանոնը գործածողներուն :

Վ ս բանիս մէջ մէկ կանոն մըն ալ պիտի ըլլայ մեզի եւրոպական իմաստուն ազգերուն բռնած Ճամբան , որոնք ան արևելեան անունները՝ որ յոյն և լատին հեղինակաց մէջը կը յիշուին , ինչպէս որ կը գտնեն նէ՝ անանկ կը բանեցընեն . իսկ նոր ա-

նուն մը պէտք ըլլայ գրել կամ հնչել նէ , որչափ որ իրենց հիմակուան հնչմամբը կրնան նէ՝ կը ջանան հնչել ու գրել : Անաւանդ թէ հնուց լատինի մէջ յիշուած անուններն ալ շատ անգամ հիմակուան իրենց բուն հնչմունքովը կը բացատրեն . ինչպէս Պաղղիացիք ասօրուան օրս մեր Աշխատ թագաւորին անունը չեն գրեր Ատինին հետևելով Arsace , որ իրենց մէջը արսու կը կարդացուի , այլ կը գրեն Archag , որ կատարեալ մեր հնչմանը կը պատասխանէ : Ամանապէս Պարսից և Հայոց Ատրպատական գաւառին անունը չեն գրեր հիներուն պէս Atropatene , այլ ամեննեին մեր ու հին Պարսից հնչմանը համեմատ կը գրեն Aderbadagan , ու նոր Պարսից պէս ալ Azerbaïdjan : Այսոց նման է Խնդղիացւոց , Պերմանացւոց , Արուսաց և ուրիշնոր ազգերուն գործածութիւնն ալ . որոնց օրինակը վերի դրած պատճառներնուս հետ՝ յուսանք որ հերիք ըլլայ մեր կարծիքը հաստատելու ամէն նորահնար տառադարձութեան կանոններու դէմ :

Հ . Ե . Հ

Առաջ :

Արականոր խօսակցութեանց համը ընդհանրապէս արևելեան ու հին ազգերը աւելի կ'առնեն , քան թէ Արոպացիք կամ նոր ազգեր . և ասքանիս գլխաւոր պատճառը առջիններուն ծանրաբարոյ բնաւորութիւնն ու պարզմութիւնն է : Աակե եւրոպացի ազգաց մէջ որոնք որ աւելի ծանր ու դեռ պարզամիտ են , անոնք աւելի կը սիրեն այլաբանական ու առակաւոր խօսակցութիւնները . բայց ամէն ազգաց ալ իմաստուն մարդիքը կը վկայեն թէ առակը շատ օգտակար բան է . վասն զի առանց մարդուս սիրտ ծակելու՝ խրատ կուտայ ու պակ-

սութիւնը կ'իմացընէ իրեն , և միանգամայն կը զուարձացընէ :

Այս որովհետեւ առակին մեծ կատարելութիւնը պարզ ու ընտանի ոշով գրուած ըլլալն է , առակ գրող հեղինակներուն մէջ անոնք միայն երեւելի ու անուանի եղեր են ամէն ազգաց մէջ , որոնք որ ուրիշներէն աւելի պարզ ու բնական ոճ մը ունեցեր են : Այսով կ'իմացուի որ հին լեզուներով առակ գրելն ու միանգամայն աս պարզութիւնը և բնականութիւնը պահելը կրկին դժուարութիւն ունի . ուստի մեր լեզուին մէջ ալ գրաբառ գրուած առակները չեն կրնար իրենց վախճանին ինչպէս որ պէտք է հասնիլ , որովհետեւ գրաբառը վսեմծանը ութիւն մը ունի որ շատ դժուարութեամբ կը յարմարի ընտանի բացատրութեանց : Աշխարհաբառը աւելի յարմար կ'երևնայ աս տեսակ թեթև գրուածքներու . բայց որովհետեւ մեր աշխարհաբառն ալ գրեթէ ամեննեին չէ մշակուած , որչափ դժուար բան է Աֆոնթէն գաղղիացւոյն պէս առակախօսի մը խօսքերը մեր աշխարհաբառովը բացատրել : Այսովագոսի առակներուն աշխարհաբառ թարգմանութիւնը ընդհանրապէս ախորժելի եղած է մեր ազգին , ինչպէս որ ամէն մարդ ալ կը վկայէ . Փեղրոսի առակներն ալ որ լատին լեզուէ գրաբառ թարգմանուած ունինք , յուսանք որ ինչպէս մեզի ախորժելի եղած են , նոյնպէս մեր ազգին ուսումնասիրացն ալ ախորժելի ըլլան քիչ ատենէն . իսկ Աֆոնթէնին առակները յաջողութեամբ գրաբառ կամ աշխարհաբառ թարգմանելը այնչափ դժուար բան է որ կարծես թէ փորձ ընելն ալ աւելորդ աշխատանք է : Այս սակայն աղէկ բանին հետևելու ջանալն ալ գովելի բան մը ըլլալով , հոս մենք Փեղրոսի ու Աֆոնթէնի անուանի առակներէն մէյմէկ առակ դնենք աշխարհաբառ ոտանաւոր թարգմանած :